

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Szilágyi Ferenc

Kaposvár

2025

A PARTIUM GAZDASÁGÁNAK TERÜLETI MINTÁZATAI, ÁGAZATI ÉS TÉRSÉGI SÉRÜLÉKENYSÉGE

Szilágyi Ferenc

Kaposvár

2025

A doktori iskola megnevezése: **MATE - Gazdaság- és Regionális Tudományok Doktori Iskola**

Doktori program: **Gazdálkodás- és szervezéstudományok**

A doktori iskola vezetője: **Prof. Dr. Bujdosó Zoltán**
Magyar Agrár és Élettudományi Egyetem
(MATE),
Vidékfejlesztés és Fenntartható Gazdaság
Intézet

Doktori témavezető: **Dr. habil. Podruzsik Szilárd**
ELTE-KRTK

.....

Az iskolavezető jóváhagyása

.....

A témavezető(k) jóváhagyása

Tartalom

1. BEVEZETÉS ÉS CÉLKITŰZÉSEK	4
2. ANYAG ÉS MÓDSZER	7
3. EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA	12
4. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK (TÉZISEK)	21
5. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK	23
6. KÖNYVÉSZET	27
6.1 A disszertáció alapjául szolgáló közlemények	27
6.2 Adatforrások, térképi és jogi hivatkozások	28
7. A DISSZERTÁCIÓ TÉMAKÖRÉBŐL KÉSZÜLT PUBLIKÁCIÓK	30

1. BEVEZETÉS ÉS CÉLKITŰZÉSEK

Az elmúlt évtizedekben a Partium térségének gazdasági-társadalmi szerkezete nagy mértékben átalakult. A változások részben a régió sajátos határmenti helyzetéből és a határ funkciójának átalakulásából fakadnak. Kétségtől az is jelentős hatással bír, hogy számottevő infrastrukturális és helyenként kiterjedt ipari beruházások élénkítették a régió gazdaságát. Románia 2025 januárjában lezajlott schengeni csatlakozása újabb meghatározó változásokat hozhat a térség gazdasági és társadalmi fejlődésében, amelynek pontos értékelése kulcsfontosságú a Partium hosszú távú fejlesztési stratégiája szempontjából. A kutatás átfogó célja éppen ezért az, hogy részletesen feltárja és értékelje a régióban zajló aktuális trendeket. Az eddig is jellemző integrációs folyamatokat a schengeni csatlakozás felerősíti. A kutatási cél eléréséhez a vizsgálat négy, logikailag egymásra épülő résztanulmányra támaszkodik, amelyek sajátos célkitűzéseikkel a Partium jelenkor fejlődésének aspektusait elemzik.

Az első tanulmány prognosztikus megközelítéssel értékeli a schengeni csatlakozás Partiumra gyakorolt lehetséges hatásait, és összehasonlítja a magyar–román határtérség reintegrációs képességét Magyarország egyéb schengeni határszakaszaival, részletesen a 2023-ban belső schengeni szakasszá vált magyar–horvát határral. Központi kérdése, hogy a határfunkciók átalakulása milyen mértékben járulhat hozzá a hátrányos helyzetű perifériák felzárkózásához és a centrum–periféria viszonyok újra rendeződéséhez. A korábbi tapasztalatok alapján a határok megnyitása jelentős gazdasági interakciókat indíthat el a határtérségekben, azonban ezek a hatások nem mindenhol egyformán érvényesülnek. Ennek megfelelően az első fejezet célja felmérni, milyen pozitív integrációs hatások várhatók a Partium határmenti övezetében, és feltárni, hol maradhatnak el a várakozásoktól ezen hatások a regionális sajátosságok miatt.

A második tanulmány a Partium munkaerőpiaci sajátosságait veszi górcső alá. Az ezredfordulót követő első évtized végén kibontakozott gazdasági válságot követően a térség országainak gazdasága évről évre dinamikusabban növekedett, és európai uniós összevetésben is jelentősen felzárkózott. A vizsgálat eredményei rámutatnak, hogy Románia partiumi határ menti megyéi sajátos átmeneti zónát képeznek a román és a magyar nemzetgazdaság között. Ezt a puffert-szerepet jól jelzi, hogy a nyugati határsáv fontos munkaerőpiaci mutatói már megközelítik a magyarországi szinteket. A térségben ágazati szempontból jelentős fejlődés ment végbe különösen a feldolgozóiparban és a logisztikában, miközben a tudásintenzív ágazatok továbbra is alul reprezentáltak maradtak; ez a hiányosság hosszabb távon korlátot szabhat a fenntartható növekedésnek. A térség gazdasági

átalakulásának két fő motorja egyrészt a 2000 körül kiépült magyarországi autópálya-hálózat, másrészt a Partiumra is korábban kifejezetten jellemző, viszonylag alacsony romániai bérszínvonal volt. Ez a két tényező együttesen nagyban kedvezett a bérérzékeny, munkaintenzív iparágak térnyerésének, különösen a határ mentén. Összességében a második fejezet arra hívja fel a figyelmet, hogy Partium gazdasági felzárkózása térben egyenlőtlen: a nyugati határmenti térségek kedvező folyamatai nem terjednek ki automatikusan a régió egészére. E rész kutatási célja tehát a Partiumon belüli területi különbségek feltárása a munkaerőpiaci helyzet és fejlődési tendenciák tekintetében.

A harmadik tanulmány már a regionális ágazati reziliencia kérdéskörére fókuszál, esettanulmányként a leginkább sokkérzékeny turisztikai szektort vizsgálva. A COVID-19 világiárvány rávilágított, hogy a turizmus – nemzetközi mobilitásra és „élményfogyasztásra” épülő jellege miatt – az egyik leginkább válságérzékeny ágazat. A kereslet hirtelen összeomlása, majd az azt követő részleges és aszimmetrikus újraindulás megmutatta, hogy a belső sokféleséget figyelmen kívül hagyó, egységes válságkezelés nem vezet eredményre a turizmusban. A reziliencia szisztematikus elemzése ezért kettős jelentőségű: egyrészt lehetővé teszi a sérülékeny pontok előzetes azonosítását, másrészt megalapozza a célzott támogatási és fejlesztési programokat, amelyek igazodnak a helyi gazdasági szerkezethez és térspecifikus erőforrásokhoz. Partium rendkívül sokszínű turisztikai kínálata – a határ menti tranzitsomópontoktól a termál- és hegyvidéki üdülőhelyekig – kiváló terepet ad annak bemutatására, hogy ugyanazon külső sokk miatt eltérő intenzitással és időbeli lefolyással hat az egyes turisztikai szegmensekre. Összességében elmondható, hogy az ágazati reziliencia vizsgálata nem pusztán elméleti jelentőségű, hanem gyakorlati alapot teremt a helyi szereplők válságkezelési stratégiáihoz és az állami vagy uniós beavatkozások hatékonyságának javításához. A harmadik fejezet célkitűzése ennek fényében az, hogy értékelje: a Partium turisztikai szektorán belül mely területek és hogyan mutattak eltérő ellenálló-képességet a COVID-sokk idején, és mindez milyen tanulságokkal szolgál a jövőbeli válságkezelésre nézve.

A záró tanulmány azt vizsgálja, mekkora vonzást gyakorolnak a határ menti nagyvárosok, és ez miként jelenik meg a Partiumon belüli jövedelmi különbségekben. Eredményeink szerint Arad (- Temesvár) és Nagyvárad környezetében koncentrálódik a növekedés: ezek a központok irányítják a munkaerő- és tőkeáramlás fő pályáit, ami a környező térségekhez képest erősebb jövedelmi különbségekhez vezet. A schengeni nyitással és a romániai poszt-Covid helyreállítási programokkal együtt növekszik az esélye új, határon átnyúló ipari övezetek és klaszterek kialakulásának. Közben a belső különbségek sem tűnnek el: az északi megyék – Máramaros, Szatmár, Szilágy – tartós lemaradással

küzdenek. Van azonban ellenpélda is: a hegyvidéki, vidéki és termálturizmus több északi helyszínen élénkült a pandémia utáni években. A fejezet ennek a térbeli egyenlőtlenségnek a működését mutatja be, és azt, hogyan formálja a nagyvárosok „gravitációja” a régió fejlődési pályáját a schengeni nyitás és az erősödő gazdasági együttműködések közegében.

2. ANYAG ÉS MÓDSZER

Kvalitatív megalapozás

A kutatás négy egymásra épülő empirikus elemzésből állt, amelyek bár eltérő témákat vizsgáltak (schengeni integráció hatásai, munkaerőpiaci különbségek, turisztikai reziliencia, jövedelmi egyenlőtlenségek), módszertanuk egységes keretet alkotott. Valamennyi vizsgálat településszintű, integrált térbeli adatbázison alapuló, adatvezérelt és térben explicit elemzést alkalmazott (gravitációs modell, klaszterelemzés, térbeli regresszió, reziliencia-értékelés). Ez a következetes módszertani megközelítés biztosította az elemzések konzisztenciáját és összehasonlíthatóságát.

A kutatási módszerek elméleti megalapozását a releváns szakirodalom elemzése adta. Hardi (2009) rámutatott, hogy a Kárpát-medence határ menti ikervárosai kulcsszerepet játszanak a térségi integrációban, ugyanakkor Péntes (2013) szerint a 2010-es évek elején még mindig korlátozottak voltak a román–magyar határtérség kapcsolatai a gyenge infrastruktúra és a kevés határátkelő miatt. Ez azt mutatja, hogy pusztán a határok átjárhatóságának javítása nem elég a perifériák felzárkóztatásához: a határon átnyúló interakciók élénkítéséhez megfelelő infrastrukturális háttér és intézményes együttműködés is szükséges. Mindez elméleti keretet adott az első elemzéshez, amely a schengeni csatlakozás Partiumra gyakorolt lehetséges hatásait vizsgálta prognosztikus megközelítésben.

A turisztikai szektor válságtűrő képességének vizsgálatát szintén szakirodalmi felismerések alapozták meg. A COVID–19 világjárvány rávilágított, hogy a nemzetközi mobilitásra és élményfogyasztásra épülő turizmus az egyik leginkább válságérzékeny ágazat, ezért a válságkezelésben az egységes megoldások helyett differenciált megközelítés indokolt. Hall (2017) és Dogru et al. (2024) hangsúlyozzák, hogy a turizmus belső sokféleségét figyelmen kívül hagyó általános válságkezelési stratégiák nem vezetnek eredményre. Sharma et al. (2021) kiemeli, hogy a reziliencia szisztematikus, ágazati szintű elemzése kettős haszonnal jár: egyrészt lehetővé teszi a legsérülékenyebb pontok azonosítását, másrészt megalapozza a helyi viszonyokra szabott, célzott válságkezelési és fejlesztési programokat. Partium sokszínű turisztikai kínálata, amely a határ menti tranzitforgalmi csomópontoktól a termál- és hegyvidéki üdülőkörig terjed, jól példázza, hogy ugyanazon külső sokk eltérő intenzitással és lefutással hat a különböző térségi turisztikai szegmensekre. Ezek az elméleti megfontolások vezettek a harmadik kutatás módszertani megközelítéséhez, amelyben a turizmus teljesítményét a válság előtt és után is reziliencia-szemlélettel vizsgáltuk.

Kvantitatív módszertan

Kutatásunk kvantitatív alapját egy integrált térbeli adatbázis adta, amelyet több különböző forrásból származó demográfiai és gazdasági adatok egyesítésével állítottunk össze. Az adatokat önkormányzati szinten (LAU) kapcsoltuk össze egységes térinformatikai azonosítók alapján. A térbeli illesztést az EU GISCO térképi adatbázisa és a LAU/NUTS régiók digitális határrétegei biztosították.

Az adatbázis főbb forrásai többek között:

- a 2021-es romániai népszámlálás részletes adatai,
- a román Pénzügyminisztérium DPFBL adatbázisának önkormányzati költségvetési beszámolói,
- a román statisztikai hivatal INSSE TEMPO online adatbázisának idősorai,
- valamint a népszámlálás 1.03. számú népességi mátrixa.

A többforrású, panel jellegű adatszerkezet biztosította, hogy az összeállított indikátorok egységes formátumban kerüljenek be minden statisztikai elemzésbe. Így a különböző módszerek, a leíró statisztikától és speciális mutatók számításától kezdve a többváltozós regressziókon át a térökonometriai modellekig megbízhatóan alkalmazhatók voltak. Az integrált adatbázis lehetővé tette nemzetközi összehasonlító adatok bevonását is, biztosítva, hogy az eredmények tágabb nemzetközi kontextusban értelmezhetők maradjanak.

Alkalmazott statisztikai és térinformatikai módszerek részletezése

Az empirikus vizsgálatok során a kutatási kérdésekhez illeszkedően többféle statisztikai és térinformatikai módszert alkalmaztunk. A legfontosabb eljárások a következők voltak:

Határmenti Népsűrűségkoncentrációs Index (BPCI): Az első vizsgálatban egy új mutatót vezettünk be a határ menti népsűrűségeloszlás jellemzésére. A BPCI afféle lineáris népsűrűségként számszerűsíti, hogy egy adott térségben mekkora közvetlenül az államhatár mentén élő népességszám jut minden határkilométerre, utalva ezzel a lehetséges határon átnyúló interakciók intenzitására. Az index kiszámításához aggregáltuk az adott határ mentén a 20 km-es határsávban élő népességszámot, és elosztottuk a vizsgált szárazföldi határszakasz hosszával (km). A térségek összehasonlíthatósága érdekében az index értékeit 0 és 10 közé skáláztuk, ahol a 10-es érték a magyar schengeni-határtérségben mért maximumhoz (Pozsony-megye) igazodik. A mutatót kiszámítottuk a magyar–román határ mindkét oldalára, valamint összehasonlításuképp Magyarország többi schengeni határszakaszára is. A BPCI egységes mérőszámot adott a határmenti népsűrűség összehasonlításához, és kiinduló információval szolgált a schengeni nyitás utáni integrációs potenciál területi különbségeinek becsléséhez.

Gravitációs modell alkalmazása: A regionális tudományban bevett gravitációs modell a térbeli interakciók becslésének eszköze, amelyet kutatásunkban központi módszerként használtunk. A Newton-féle gravitációs törvény analógiájára a két “tömeg” közötti vonzás ereje tipikusan valamilyen gazdasági vagy demográfiai mutatóval arányos, míg a távolság a kapcsolat „ellenállását” fejezi ki. Vizsgálatunkban a modellt a határtérség sajátos viszonyaihoz igazítottuk: az egyik tömeg a vizsgált határ menti város népessége volt (a város méretét és potenciális vonzerejét reprezentálva), a másik tömeg pedig a schengeni határátkelési pont. A távolságmutató esetében a légvonal helyett a két pont közötti közúti elérési időt (percben) vettük alapul, amely jobban tükrözi a valós elérhetőséget és az infrastruktúra minőségét. A modell segítségével kiszámoltuk és térképen megjelenítettük, hogy a magyar–román határtérségben mely határszakaszok esnek egy-egy jelentős határ menti város, mint Debrecen, Szeged, Arad vagy Nagyvárad gravitációs vonzáskörzetébe. A gravitációs potenciáltérképek átfogó képet adtak a határon átnyúló vonzáserő mintázatairól, és az eredményeket összevetettük a BPCI értékekkel is: ahol a modell erős városhatást mutatott, ott a magas BPCI érték megerősítette a határ túloldalán tapasztalható számottevő népességkoncentrációt. A modellszámítás kimeneteit GIS szoftverrel vizualizáltuk (QGIS és Python eszközökkel), térképi formában is elemezhetővé téve az eredményeket. A gravitációs modell ily módon hozzájárult a potenciális határon átnyúló gazdasági gócpontok azonosításához, megalapozva a térség további, integrációs fókuszú vizsgálatait.

Munkaerőpiaci klaszterelemzés: A második empirikus vizsgálatban Partium munkaerőpiaci jellemzőit elemeztük regionális összehasonlításban, többváltozós klaszterelemzés segítségével. A tágabb makrorégiós kontextus feltárása érdekében Románia valamennyi megyéjét bevontuk, és számos munkaerőpiaci mutató mentén csoportosítottuk őket (pl. aktivitási és foglalkoztatási ráta, munkanélküliségi ráta, alkalmazotti arány, ipari foglalkoztatottak aránya stb.). A klaszterezést a Ward-féle hierarchikus módszerrel végeztük, aminek eredményeként három jól elkülönülő megyei klasztert azonosítottunk. A klaszterek stabilitását és a csoportok közötti különbségek szignifikanciáját egyutas varianciaanalízissel (ANOVA) ellenőriztük. A klaszterelemzés rávilágított, hogy Partium megyei munkaerőpiaci szempontból nem alkotnak homogén csoportot; az eljárás segített feltárni a térségen belüli különbségeket, és országos viszonylatban is kontextusba helyezte Partium munkaerőpiaci helyzetét.

Többváltozós regresszió és térökonometriai modellezés: A negyedik kutatási részben a partiumi jövedelmi egyenlőtlenségek mögöttes tényezőit vizsgáltuk statisztikai modellek alkalmazásával. Településszintű adatokon többváltozós lineáris regressziókat futtattunk, majd az eredményeket térökonometriai

módszerekkel finomítottuk. A regressziók függő változójaként az egy főre jutó személyi jövedelemadó-bevételt (RON/fő, 2023) használtuk, amely a településen realizálódó jövedelmek pénzügyi proxymutatója. A magyarázó változókat a szakirodalom ajánlásai és a térség sajátosságai alapján választottuk meg: figyelembe vettük többek között a települések népességszámát és népsűrűségét, földrajzi elhelyezkedését (a fontosabb központoktól mért távolságot és utazási időt), továbbá urbanizációs kategóriáját (DEGURBA-besorolás, a hálózati pozíció jelzőjeként). A modellezés első lépéseként egy hagyományos OLS regressziót illesztettünk a teljes mintára, majd ellenőriztük a modellilleszkedést és a statisztikai feltételek teljesülését (pl. heteroszkedaszticitás és térbeli autokorreláció). Mivel a tesztek igazolták a térbeli autokorreláció jelenlétét, a szomszédsági hatások kiszűrésére sztenderd spatial lag és spatial error modellt alkalmaztunk (Fischer és Nijkamp 2021). Emellett Andersson (2018) tanácsait követve a modellekben kifejezetten szerepeltettük a településhálózati pozíciót jelző változókat (centrum–periféria kategóriák), hogy a strukturális tényezők hatását se hagyjuk figyelmen kívül. A hazai térstatisztikai gyakorlatban Péntes (2014) módszertani útmutatója adott iránymutatást a megfelelő eljárások kiválasztásához. A végleges térökonometriai modellekben a lokális jellemzők (mint a népsűrűség és az elérhetőség) mellett egy térbeli lag változót is szerepeltettünk a szomszédos települések hatásának megragadására. Ez a komplex regressziós keret lehetővé tette annak vizsgálatát, hogy a partiumi jövedelemeloszlást egyetlen domináns pólus határozza-e meg, vagy több tényező együttes hatása alakítja.

Turisztikai reziliencia idősoros elemzése: A harmadik vizsgálatban azt elemeztük, hogy miként hatott a COVID–19 járvány okozta sokk Partium turisztikai szektorára, illetve az egyes térségek mennyire bizonyultak rezilienseknek. Ennek érdekében összeállítottunk egy idősoros adatbázist a turizmus teljesítményére vonatkozó mutatókból a 2019–2023 közötti időszakra. Az adatgyűjtés a partiumi szálláshely-szolgáltatási ágazat főbb mutatóira terjedt ki: települési szinten rögzítettük például az adózó turisztikai vállalkozások számát, összes árbevételét, összes kiadását, bruttó nyereségét, valamint az alkalmazottak átlagos létszámát. A rezilienciaelemzés többlépcsős kvantitatív keretben zajlott. Először összehasonlítottuk a fenti mutatók pandémia előtti utolsó „békeévét” (2019) a válság alatti visszaesés (2020–2021) és a visszapattanás időszakának (2022–2023) adataival. Ezt követően számszerűsítettük a sokkhatás mértékét és a helyreállítás ütemét: meghatároztuk, hogy 2020-ban mekkora visszaesést szenvedtek el a fő mutatók 2019-hez képest, és 2023-ra ezek milyen arányban tértek vissza a kiinduló szinthez. Harmadik lépésként térbeli-tipológiai összehasonlítást végeztünk: kategorizáltuk a partiumi turisztikai desztinációkat típusuk szerint (pl. nagyvárosi üzleti központok, tranzitforgalmi térségek,

vidéki/hegyvidéki üdülőkörzetek, termálturizmus helyszínei stb.), majd összevetettük a különböző kategóriák reziliencia-mintázatait. Sharma et al. (2021) szerint az ilyen reziliencia-elemzés gyakorlati haszna kettős: egyrészt előre jelzi, mely térségek a legsérülékenyebbek egy hasonló válságban, másrészt megalapozza a célzott válságkezelési stratégiákat. Ez a megközelítés lehetővé tette a válsághatás differenciált értékelését, feltárva, hogy hol maradt tartós a visszaesés és mely térségek álltak talpra gyorsabban.

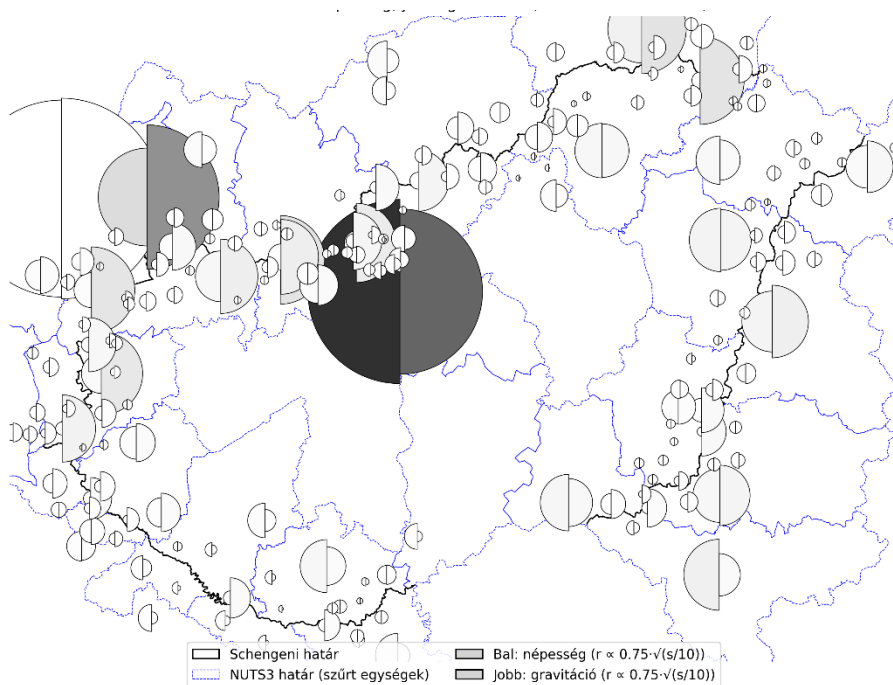
3. EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA

A disszertáció négy egymásra épülő empirikus kutatása együttesen átfogó képet nyújt a Partium gazdasági-társadalmi térszerkezetének átalakulásáról és jelenlegi kihívásairól. A vizsgálatok a regionális integrációs folyamatok értékelésétől a munkaerőpiaci trendek elemzésén és a turisztikai reziliencia vizsgálatán át egészen a belső területi egyenlőtlenségek feltárásáig terjedtek. Eredményeik egységes keretben értelmezhetők, és egy „kettős arcú” határrégió képe rajzolódik ki. Egyrészt a schengeni nyitás, az infrastrukturális beruházások és a gazdasági dinamizmus nyomán bizonyos térségekben látványos előrelépés és határon átnyúló (re)integráció figyelhető meg. Másrészt a perifériális, a magasan fekvő és vidéki térségek tartós lemaradása, a kedvezőtlen demográfiai/migrációs folyamatok és a tudásintenzív ágazatok fejletlensége továbbra is komoly kihívást jelentenek a régió számára. Az alábbiakban a négy részkutatás főbb eredményeit ismertetjük, az alkalmazott módszertani megközelítésekkel összhangban értelmezve.

Az első empirikus vizsgálat prognosztikus megközelítéssel elemezte a 2025. január 1-jén megvalósult schengeni csatlakozás Partiumra gyakorolt potenciális hatásait, különös tekintettel a magyar–román határ menti reintegrációs képességre. Ennek keretében egyrészt kiszámítottuk a határmenti népességgkoncentrációs indexet (BPCI) a teljes magyarországi schengeni határövezetben, másrészt a Newton-féle gravitációs modell egy regionális adaptációját alkalmaztuk. Utóbbi a határ menti városok vonzását számszerűsítette a legközelebbi határátkelési pontokra, a városok lakónépességét tekintve az egyik “tömegnek”, míg a határátkelőket egységnyi “tömegnek” vettük, a távolságot pedig a közúti elérhetőséggel (idő) reprezentáltuk. A modell számítási kísérletei révén gravitációs potenciáltérképeket készítettünk, megmutatva, hogy Partium mely települései és térségei esnek egy-egy jelentős határmenti város – különösen Nagyvárad, Arad (vagy a bánsági Temesvár) – gravitációs vonzásába.

A határmenti népességgkoncentráció BPCI-mutatói rávilágítottak, hogy a magyar–román határszakasz köztes helyet foglal el az ország többi schengeni határövezetének sorában. A vizsgált 20 km széles határövezetben a népesség aránya megyénként átlagosan 42%, de nagyon eltérő értékeket mutat. A határ román oldalán a középső és északi szakasz megyéi (Arad, Bihar, Szatmár) kimagasló BPCI-értékekkel (megközelítőleg 2000 pont) és 60%-os határmenti népességaránnyal rendelkeznek. Ezzel szemben a határ magyar oldalán a BPCI-értékek alacsonyabbak és szórásuk nagyobb; a legmagasabb értékeket és népességarányt a déli határszakasz mutatja (Csongrád-Csanád és Békés

megyékben, ahol 50% a határmenti népesség aránya). A gravitációs modell eredményei alátámasztották ezeket a különbségeket. A számított gravitációs potenciálértékek összehasonlítása a BPCI mutatókkal azt mutatta, hogy ahol a modell erős határvárosi vonzást jelzett, ott jellemzően magas BPCI érték is párosul – vagyis a határ túloldalán is jelentős népesség koncentrálódik. E komplex megközelítés rámutatott, hogy Partiumon belül markáns észak-déli különbségek alakultak ki: délen a nagyvárosok (pl. Arad, Temesvár, Nagyvárad) kölcsönös gravitációs hatása egyre szorosabb nemzetközi városhálózatot formál, míg északon (Szatmár, Máramaros térségében) a hasonló méretű pólusok hiánya miatt jóval gyengébb a térség-szervező vonzerő (1. ábra).

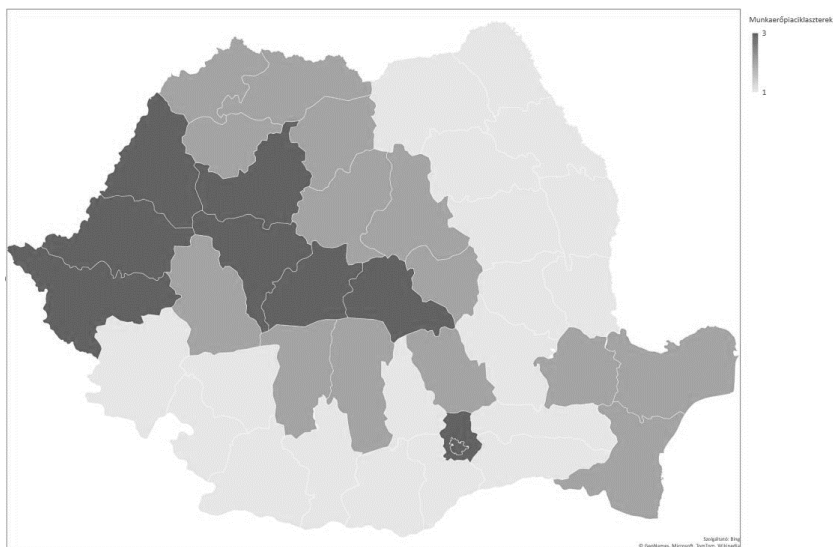

1. ábra: A vizsgált városok népességi és gravitációs súlya

Forrás: saját szerkesztés és számítások (Python) a 2021/22-es népszámlálások és az OpenStreetMap adatbázisai alapján

Következésképpen a schengeni határnyitás várható hatásai is differenciáltak: a kedvező gazdasági-társadalmi változások elsősorban ott valószínűek, ahol a korábbi infrastrukturális fejlesztések és városhálózati kapcsolatok már megalapozták az integrációt. Eredményeink egybecsengenek a korábbi szakirodalmi tapasztalatokkal: Pénzes (2013) kimutatta, hogy a 2010-es évek elején a gyenge infrastruktúra és kevés határátkelő erősen korlátozta a határ menti integrációt. A mi elemzésünk szerint is önmagában a határok megnyitása nem elegendő a felzárkózáshoz – a fizikai korlátok lebontása új lehetőségeket teremt ugyan, de ezek kihasználásához elengedhetetlen a megfelelő közlekedési infrastruktúra és intézményi együttműködések kiépítése, hogy a periférikus

térségek is profitálni tudjanak a határmenti kapcsolatok erősödéséből. Összegzőképpen az első vizsgálat rámutatott, hogy a schengeni folyamat kettős szerepet tölt be Partiumban: egyrészt lebontja a régiót korábban elválasztó fizikai korlátokat és élénkíti a határon átnyúló interakciókat, másrészt azonban újra definiálja a határ funkcióját, amihez a helyi társadalomnak alkalmazkodnia kell. A határ menti reintegrációs potenciál tehát csak bizonyos feltételek megléte esetén realizálódik, és a kedvező hatások területileg nem egyformán jelentkeznek.

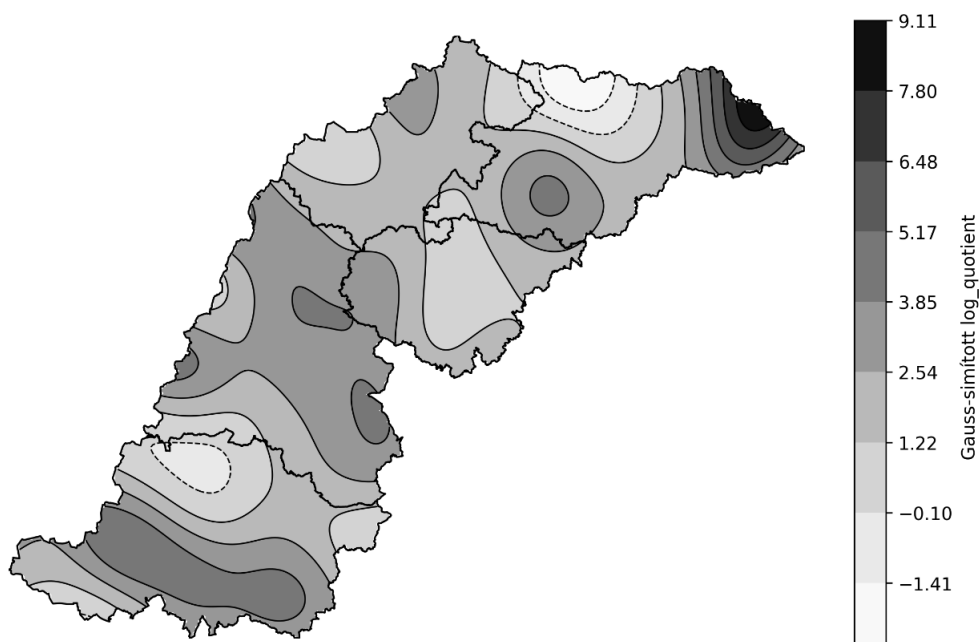
1. ábra: A munkaerőpiaci klaszterelemzés térképi ábrázolása (2022)

A második kutatás a Partium munkaerőpiaci sajátosságait vizsgálta a román és magyar gazdasági tér közötti átmeneti zóna jellegre fókuszálva. A 2010-es évek végének gazdasági válságát követően a térség országai (Magyarország, Románia) gyors növekedési pályára álltak, de ez a fejlődés nem volt egységes; a regionális különbségek továbbra is jelentősek maradtak. E kontextusban eredményeink azt mutatták, hogy Románia partiumi határ menti megyéi sajátos pufferezónát alkotnak a két nemzetgazdaság között. A nyugati határsáv gazdasági és munkaerőpiaci mutatói (pl. a foglalkoztatási arány vagy a keresetek) már megközelítik a magyarországi szinteket. Különösen Arad és Bihar megyében tapasztalható jelentős felzárkózás: e két kapumegye mutatói számos tekintetben kedvezőbbek, mint Románia átlaga, jelezve a magyar határ közelségéből fakadó előnyöket. A munkaerőpiaci struktúra átalakulásának fő húzóágazatai a feldolgozóipar és a logisztika voltak, amit egyrészt a 2000-es évek táján kiépült magyarországi autópálya-hálózat Partium felé való kiterjedése, másrészt a Partiumban jellemző alacsonyabb romániai bérszínvonal ösztönzött. Ugyanakkor a tudásintenzív ágazatok továbbra is alulreprezentáltak a térségben, ami hosszú

távon korlátozhatja a fenntartható növekedést. A nyugati határ menti térségek kedvező folyamatai nem terjednek ki automatikusan a régió egészére.

Kutatásunkban a partiumi munkaerőpiaci mintázatokat statisztikai próba és többváltozós klaszterelemzés segítségével is elemeztük. Egy egyszempontos varianciaanalízis (ANOVA) megerősítette, hogy Románia partiumi és nem partiumi megyéi között szignifikáns különbség van bizonyos foglalkoztatási szerkezetmutatókban – a feldolgozóipar és szállítás együttes súlyában – bár ez a különbség csak közepes szintű. Még szemléletesebb eredményt hozott a hierarchikus klaszterelemzés, amelyet Románia 41 megyéjének fő munkaerőpiaci indikátoraira (aktivitási ráta, foglalkoztatási ráta, munkanélküliség, ipari és szállítási alkalmazottak aránya stb.) végeztünk el. A klaszterelemzés három jól elkülönülő megyei csoportot azonosított (2. ábra). Az első klaszter – a legkedvezőbb munkaerőpiaci helyzetű térségek csoportja – kilenc nyugat- és közép-romániai megyét foglalt magába, amelyek folytonos területet alkotnak az ország nyugati részén (a magyar határtól Kolozs megyén át Dél-Erdélyig), és ide tartozott Bukarest–Ilfov is. Fontos, hogy Arad és Bihar megyék ebbe a legfejlettebb klaszterbe kerültek, jelezve, hogy gazdasági szerkezetük és munkaerőpiacuk már a romániai élvonalhoz konvergál. A második klaszter egy közepesen fejlett csoport, 14 megyével: ebbe tartozik Partium többi része (Szatmár, Szilágy, Máramaros) Erdély több megyéjével együtt, afféle pufferzónaként körülölelve a fejlettebb magterületet. Végül a harmadik klaszterbe a legelmaradottabb megyék (Moldva összes megyéje, valamint több dél-romániai megye) kerültek. Ezek az eredmények világosan megmutatják, hogy Partium megyéi két alcsoportra oszthatók: a Partium déli kapumegyéi (Arad, Bihar) félperifériás jelleggel már megkezdték a felzárkózást a centrumhoz, míg az északiak (Szatmár, Szilágy, Máramaros) inkább stagnáló tendenciát mutatnak. Fontos hangsúlyozni, hogy ezek a különbségek nem egyféle endemikus regionális sajátosságból, hanem főként a határmenti fekvésből és a kapufunkciókból fakadnak. A magyar–román államhatár tehát egyben jelentős gazdasági választóvonal is: a határ két oldalán alapvetően eltérő munkaerőpiaci viszonyokkal találkozunk, de Partium nyugati megyéi enyhítik e kontrasztot azáltal, hogy mutatóik köztes értéket képviselnek. Összességében a munkaerőpiaci vizsgálat megerősítette, hogy Partium tipikus félperifériás régió: a nyugati határ mentén levő részei egyre inkább közelítenek a fejlett centrumtérségekhez, ugyanakkor a régió belüli észak–déli törésvonal továbbra is élesen megmaradt. Ez összhangban áll Tóth és Nagy (2016) megállapításával, miszerint Kelet-Közép-Európa térszerkezetét tartós regionális egyenlőtlenségek jellemzik. Molnár (2021) pedig rámutatott, hogy az ilyen félperifériák fejlődése főként az olcsó munkaerőre és a globális termelési hálózatokba való bekapcsolódásra épül – ezt igazolja Partium esete is, hiszen a bérérzékeny

ágazatok erősödtek meg a térségben. Ugyanakkor a belső differenciálódás veszélye is fennáll: a legfrissebb tendenciák azt vetítik előre, hogy a régió déli és északi részeinek fejlődése tovább távolodhat egymástól.

3. ábra: A munkatermelékenység változása 2019 és 2023 között a szálláshelyszolgáltató ágazatban.

Forrás: Informații fiscale și bilanțuri MF, 2024 alapján saját szerkesztés (Python)

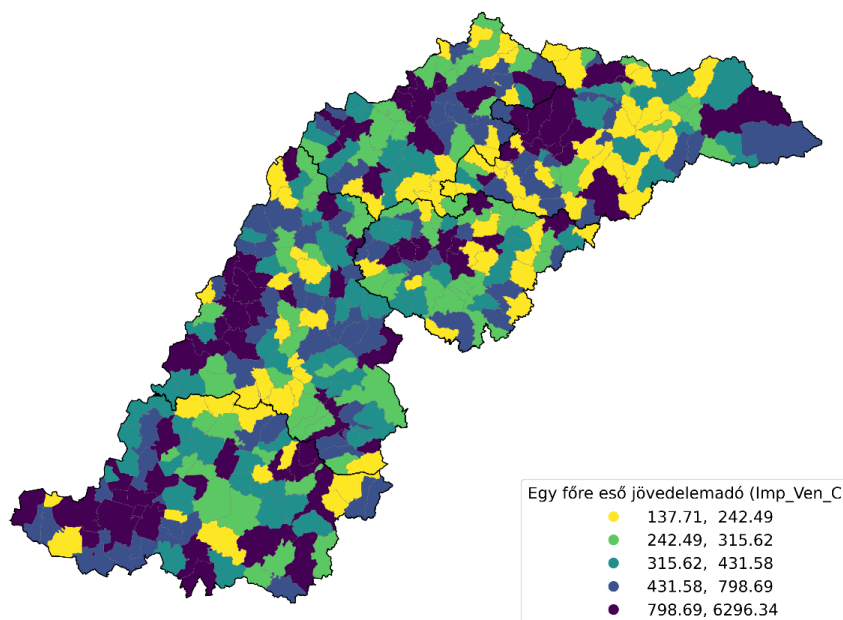
A harmadik résztanulmány a regionális ágazati reziliencia kérdéskörét vizsgálta, esettanulmányként a Partium turisztikai szektorára fókuszálva. A turizmus, globális jellegénél fogva, az egyik legsérülékenyebb ágazat, amelyet a COVID-19 világjárvány drasztikus sokként ért. A nemzetközi és belföldi turistaforgalom 2020-ban összeomlott, amit csak részleges és egyenlőtlen talpra állás követett. Kutatásunk a 2019 - 2023 közötti időszakra terjedt ki, amely magába foglalja a pandémia előtti utolsó "békeévet" (2019), a válság legkritikusabb szakaszát (2020 - 2021), valamint a kilábalás éveit (2022 - 2023) – ez utóbbiakat ráadásul olyan újabb hatások árnyalták, mint az ukrajnai háború közelsége és annak közvetett turisztikai következményei (pl. a határmenti desztinációk ideiglenes elkerülése Máramarosban, menekültek elszállásolása stb.). A vizsgálat során egy vállalati szintű adatbázist állítottunk össze: a román adóhatóság (ANAF) nyilvántartásából kinyertük az összes partiumi szálláshely-szolgáltató (CAEN 5510, 5520, 5530, 5590) éves nettó árbevétel és alkalmazotti létszám adatait, és ezeket települési szinten összesítettük. Így módunk volt nyomon követni a turisztikai vállalkozások teljesítményének alakulását a válság előtti szinthez viszonyítva, illetve

kiszámítottuk a munka-termelékenységet (árbevétel per alkalmazott) változását is. Az idősoros elemzés feltárta, hogy a COVID-sokk hatásai rendkívül differenciáltan jelentkeztek a térségben. 2020-ban mind az öt partiumi megye turisztikai mutatói meredeken zuhantak, de 2021 második felétől nemvárt különbségek rajzolódottak ki az újjáépülés során. Paradox módon a gazdaságilag elmaradottabb, északi megyék bizonyos részein, főként a falusi, hegyvidéki és termálturizmusban gyors élénkülést tapasztaltunk a Covid-időszakot követően. Ezek a periférikus térségek a lezárások után felértékelődtek, mivel alternatívát kínáltak a zsúfolt városi desztinációk helyett. Így Máramaros hegyvidéki településeinek és Szatmár megye egyes vidéki fürdőhelyeinek a belföldi turizmus viszonylag hamar magához tért, sőt néhol a vendégforgalom meghaladta a 2019-es szintet. Ez rámutat arra, hogy megfelelő feltételek esetén még a peremterületek is mutathatnak váratlan alkalmazkodóképességet, növelve a térségek rezilienciáját. Ezzel szemben azok a helyek, amelyek turizmusa főként a nemzetközi tranzitforgalomra épült, sokkal tartósabb veszteségeket szenvedtek el. Az ilyen lokációk (pl. Nagyvárad tranzit szerepe, vagy az autópálya-összeköttetések mentén fekvő kisebb határvárosok) forgalma még 2022-ben is elmaradt a korábbiaktól, jelezve, hogy a határlezárások és utazási korlátozások hatása elhúzódott.

Az eredmények térbeli vizualizációja további fontos tanulságokat hozott. A településszintű térképeken kirajzolódtak a reziliencia „forró pontjai” és „vakfoltjai” (3. ábra). Jól azonosíthatóvá váltak azok a körzetek, ahol a turisztikai teljesítmény már 2022-re visszapattant, és azok a zónák is, ahol a szektor gyakorlatilag megbénult a válság idején és alig talált pótlólagos keresletet. A mélyebb összefüggések feltárására ismét segítségül hívtuk a gravitációs modellezést, ezúttal azonban innovatív módon: elkészítettünk egy olyan gravitációs térképet, ahol a „tömeg” nem a lakónépesség, hanem az egyes központi települések turisztikai árbevétele volt. Így megvizsgáltuk, hogy a fő turisztikai csomópontok (városok, üdülőhelyek) mekkora vonzáskörzettel bírnak a környező térségben a bevételek alapján. Eredményként kirajzolódtak Partium legfőbb turisztikai pólusai, úgymint a nagyobb városok és a nemzetközileg is ismert fürdőhelyek, mint Nagyvárad és a hozzá közeli Félixfürdő térsége. E pólusok tágabb környezetében a turisztikai vállalkozások bevételei gyorsabban regenerálódtak, ami a hálózati kapcsolatok és a több lábon állás előnyeire utal. Ugyanakkor a gravitációs térkép azonosított „üres” területeket is, ahol a turizmus szinte teljesen leállt és a közelben nem volt elérhető alternatív piac vagy húzódesztináció.

Összességében a turisztikai reziliencia kutatás rámutatott, hogy az azonos exogén sokk (COVID-19) hatása a térségen belül eltérő lehet, ezért a válságkezelésben

az egyes szegmensek és területek sajátosságait figyelembe kell venni. Eredményeink gyakorlati jelentőségük: segíthetnek a helyi válságkezelési stratégiák és az állami/európai támogatási programok kialakításában. A hegyvidéki és falusi turizmus támogatásával az északi megyékben is lehetne serkenteni a gazdaságot, míg a tranzitforgalomra építő szolgáltatók esetében hosszabb távú intézkedések szükségesek a talpra álláshoz. A turizmus reziliencia differenciált vizsgálata tehát nem pusztán elméleti jelentőségű, hanem kézzelfogható támpontokat nyújt a döntéshozók számára a források hatékony allokálásához és a sebezhető pontok előzetes azonosításához.

4. ábra: A partiumi önkormányzatok osztályozása a területükön megvalósult jövedelemadó befizetés fajlagos (egy főre eső) értéke alapján.

Forrás: saját szerkesztés az önkormányzati gazdálkodás 2023-as teljesítési adatai alapján (Python).

A negyedik, záró vizsgálat a jövedelmi egyenlőtlenségek térbeli mintázatait térképezte fel Partiumban, külön figyelmet fordítva a határmenti városok térségformáló gravitációs hatásaira. A kutatás alapját egy településszintű integrált adatbázis képezte, amely több forrás adatait egyesítette. Egyrészt összegyűjtöttük az összes partiumi önkormányzat 2023-as személyi jövedelemadó-bevételét, mint a helyben keletkezett jövedelmek proxy mutatóját. A román költségvetési szabályozás értelmében az önkormányzatok a területükön befizetett jövedelemadó meghatározott hányadát visszakapják, ami lehetővé teszi a települések közötti jövedelemtermelő képesség összehasonlítását. Ezt az adatot kiegészítettük a települések demográfiai jellemzőivel (népességszám, népsűrűség), az urbanizációs fokával (városi vagy vidéki besorolás, DEGURBA-

kategória), hálózati pozíciójával (vonzáskörzet, központi szerepkör), valamint a közúti elérhetőségi mutatókkal (időbeli távolság a legközelebbi megyeszékhelytől és regionális központtól). Az így előállított adatbázison többváltozós regressziós elemzést végeztünk: először klasszikus OLS regresszióval vizsgáltuk a jövedelemkülönbségek statisztikai magyarázóit, majd a térbeli autokorreláció kezelésére térökonometriai modellt is alkalmaztunk (Spatial Lag és Spatial Error modelleket tesztelve). A modellekben a vizsgált települések egy főre jutó jövedelemadó-bevételét vettük függő változónak, mely jól jelzi az adott közösség lakóinak átlagos jövedelmi szintjét. Fő magyarázó változóként olyan tényezőket vontunk be, amelyek az előzetes elemzések és a szakirodalom alapján befolyásolhatják a jövedelmi szintet: a népesség nagysága és sűrűsége, a település városi vagy falusi jellege, a legközelebbi megyeszékhelytől való távolság, illetve hogy az adott település egy nagyobb városi agglomeráció részének tekinthető-e.

A regressziós modellek eredményei szerint a partiumi jövedelmi viszonyokat elsősorban a földrajzi pozíció, a népsűrűség és a településhálózati szerepkör határozza meg. Jelentős szakadék figyelhető meg a déli és északi térségek között: az egy főre jutó jövedelmek jóval magasabbak a dél-partiumi megyékben (Arad, Bihar), míg északon (Szatmár, Máramaros, Szilágy) lényegesen alacsonyabbak. A 2023-as adatok alapján az öt partiumi megye együttesen mintegy 3 milliárd lej jövedelemadót termelt, aminek több mint felét két megye, Bihar (32%) és Arad (25%) adta, míg Szatmár (14,5%), Máramaros (20%) és Szilágy (9%) részesedése együtt is csak 43%. Ez azt jelenti, hogy a gazdasági teljesítmény területileg erősen koncentrált: a dél-partiumi térség a régió “motorja”, míg északon egy lemaradó periféria rajzolódik ki (4. ábra). Az OLS regresszió is azt jelezte, hogy a megyei jogú városok közelsége és a jó megközelíthetőség pozitívan korrelál a települések egy főre jutó jövedelmével, míg a kis, elszigetelt falvak és belső perifériák lakói lényegesen kevesebb jövedelemhez jutnak. Ezt a gravitációs hatás is magyarázza: a határmenti nagyvárosok – különösen Nagyvárad és Arad – térségformáló szerepe abban is megnyilvánul, hogy vonzáskörzetükben magasabb a jövedelemszint, azonban ezzel párhuzamosan a környező periféria lemaradása relatív értelemben nőhet. Nagyvárad esetében bár a város Partium legnagyobb gazdasági központja, regionális hatókörét mérsékli a határ túloldalán fekvő Debrecen vonzereje, amely “elszívhatja” a fejlődési potenciál egy részét. Ugyanakkor Arad megye helyzete kedvezőbb, mert a szomszédos Temesvár, mint erős regionális központ egy határon átnyúló fejlett övezetet polarizál a Partium délnyugati határterületén. Fontos eredmény, hogy a modellek tanúsága szerint a Partiumban megtermelődő többletjövedelem csak mérsékeltén szivárog szét a perifériális térségekbe. A gazdasági centrumban keletkező jövedelmek térben kevésbé osztódnak el, így a centrum–periféria különbségek újratermelődnek. Ez összecseng Pardy és Rodríguez-Pose (2025) megállapításával, miszerint az uniós

belső piaci integráció sok esetben inkább növeli a bérfeszültségeket a gyengébb tudásbázisú perifériák kárára.

Az utolsó tanulmány összefoglaló képét a szakirodalmi háttér tükrében értelmezve elmondható, hogy Partiumon belül markánsan kirajzolódik egy északi-déli megosztottság. A dél-partiumi megyék gazdasági mutatói (beleértve a jövedelmeket is) megközelítik a magyarországi átlagot, míg északon egy leszakadó periféria képe bontakozik ki. A határmenti nagyvárosok közelsége tovább erősíti ezt a különbséget: míg Arad térségében – Temesvárral közösen – egy dinamikus határon átnyúló városhálózat körvonalazódik, addig Nagyvárad esetében Debrecen jelenléte miatt a fejlődési potenciál megoszlik. Emellett strukturális tényezők is szerepet játszanak: a régióból jelentős az elvándorlás (különösen a fiatal munkavállalók Nyugat-Európába történő távozása), ami gyengíti a helyi humán erőforrás-bázist. Bár az elmúlt évtizedekben az infrastruktúra sokat javult (pl. autópályák épültek a határig, új határátkelők nyíltak), a tudásintenzív ágazatok hiánya és bizonyos belső perifériák (aprófalvas, előregedő térségek) tartós lemaradása továbbra is korlátot szab a felzárkózásnak. Mindezek alapján kijelenthető, hogy külső beavatkozás nélkül fennáll a veszélye a térségen belüli különbségek további növekedésének. Kocziszky és Szendi (2023) erre figyelmeztetnek: a jelenlegi trendek azt vetítik előre, hogy ha a periférikus térségek leszakadása tartós marad, akár kettészakadó fejlődési pályák is kialakulhatnak a régióon belül. Ugyanakkor a schengeni integráció és a poszt-Covid helyreállítási források nyomán erősödő gazdasági együttműködés lehetőséget is hordoz: új, határon átnyúló ipari övezetek és klaszterek indulhatnak fejlődésnek, amelyek jelenleg elsősorban a déli térségben koncentrálódhatnak. Ez azonban csak akkor vezet a régió egészének előrejutásához, ha a fejlesztéspolitika tudatosan kiterjed a perifériák felzárkóztatására is.

A disszertáció négy empirikus tanulmánya egységes egészként értelmezve azt mutatja, hogy Partium egy kettős arcú kelet-közép európai határ régióvá vált. A schengeni nyitás és a gazdasági dinamizmus révén egyes térségekben felgyorsult az integráció és a növekedés, különösen a határ menti nagyvárosok által dominált déli megyékben. Ugyanakkor a régió más részein, északon és a rurális perifériákon a történelmi hátrányok, a kedvezőtlen migrációs mérleg, az ukrán határ közelsége és a modern tudásalapú gazdaság gyengesége miatt továbbra is tartós lemaradás tapasztalható. A kutatásaink eredményei egyúttal rávilágítanak arra, hogy a megalapozott, hatékony fejlesztéspolitikai stratégiákhoz elengedhetetlen mélyrehatóan megérteni a régió belső kohézióját, gazdasági folyamatait és társadalmi dinamikáját, továbbá a szomszédos nagyrégiókhoz való illeszkedését sem érdemes figyelmen kívül hagyni.

4. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK (TÉZISEK)

T1. A Partium térszerkezeti kettősségének a bemutatása: Nagyfelbontású, önkormányzati-szintű idősorok alapján a munkaerőpiaci, a jövedelmi és az infrastrukturális indikátorok kombinálásával kimutattam, hogy az Arad–Nagyvárad korridor centrumosodó félperifériás jegyeket, míg a Máramaros–Szatmár–Szilágy háromszög tartós periférikus karaktert hordoz. Igazolható, hogy Románia schengeni csatlakozása következtében a gazdasági növekedés nem homogén módon, hanem fragmentáltan és térben szelektíven valósul meg, erős déli magterületi expanzióval és tartós északi periféria-jelleggel.

T2. Átfogó, öt dimenziós határszakasz-összehasonlítás: Egy öt dimenziós benchmarking összeállítással – melynek részeként bevezetésre került a határmenti népességkoncentrációs index (BPCI) – a magyar–román és a magyar–horvát határ NUTS3 egységeit infrastrukturális, határforgalmi, gravitációs, etnokulturális és demográfiai mutatók mentén hasonlítottam össze. Az eredmények alapján kijelenthető, hogy a magyar–román határszakasz integrációs potenciálja mind az öt dimenzióban felülmúlja a magyar–horvát szakasz értékeit. E tényezők figyelembevételével a fejlesztéspolitika úgy alakítható, hogy a schengeni csatlakozás előnyei megfelelően érvényesülhessenek a térségben.

T3. A schengeni csatlakozás reintegrációs hatása: Kimutatható, hogy a korábban periférikusan a határ két oldalán elhelyezkedő települések revitalizálódása már a schengeni csatlakozás előtt megkezdődött, elsősorban a nagyvárosok szuburbán övezeteiben fekvő települések esetében. E folyamatok már az EU-csatlakozás nyomán elindultak és a schengeni csatlakozás várhatóan tovább gyorsítja a megkezdett reintegráció folyamatát.

T4. Várospárok közötti gravitációs és klaszteresedési potenciál kimutatása: A magyar–román határtérségben található várospárok gazdasági integrációs képességeiről megállapítható, hogy jelentősen meghaladják a magyar–horvát határszakaszra jellemző értékeket, különösen a Debrecen–Nagyvárad és Szeged–Arad–Temesvár tengelyeken mutatkozik esély a további kibotakozásra (és versenyre).

T5. A „pufferzóna-hatás” statisztikai igazolása a magyar–román munkaerőpiaci indikátorok mérséklésében: A Román Statisztikai Intézet (INSSE) adatain végzett elemzés bizonyítja, hogy a határmenti megyék munkaerőpiaci jellemzői a magyar és a román országos átlag közé esnek, s ezzel

a térség ténylegesen tompítja a magyar-román határon húzódó kelet-közép-európai munkaerőpiaci törésvonalat.

T6. Munkaerő-piaci klasztertipológia a romániai megyékre: Hierarchikus klaszterelemzéssel három, koherens munkaerő-piaci csoportot azonosítottam; a Partium megyéi közül Arad és Bihar a dinamikus „ipari-logisztikai” klaszterbe, Szatmár, Szilágy és Máramaros a köztes szerepkörű „periférikus feldolgozóipari” klaszterbe került. Az eredmény alátámasztja, hogy a régió belüli munkaerő-piaci kohézió nem egységes, és szorosan korrelál a gazdasági teljesítménnyel.

T7. A jövedelmi egyenlőtlenségek meghatározó tényezőinek feltárása térbeli regresszióval: A regressziós modellek alapján a népsűrűség és a megyeszékhely-elérhetőség magyarázza a jövedelemadó szórásának szignifikáns részét, de a további vizsgálatok igazolták, hogy az urbanizációs ráta is jelentős hatással bír. A kutatás rámutat, hogy az időbeli elérhetőség mutatói erősebb prediktorok, mint a pusztán kilométer-távolság, de ennek az eltérésnek a szignifikánssá válásához szükség lehet a regionális infrastruktúrának a fejlődésére is.

T8. COVID-reziliencia-paradoxon a turizmusban: A 2019-2023-as időszakra vonatkozó céges forgalmi adatok elemzése feltárja, hogy a periférián elhelyezkedő, kedvezőtlen infrastrukturális állapotú és Biharral összehasonlítva alacsony turisztikai kapacitású Máramaros és Szatmár megyék szálláshely-bevételei hamar meghaladták a 2019-es szintet, míg a nagy volumenű tranzitforgalmat bonyolító dél partiumi megyékben (Bihar, Arad) ez a visszapattanás moderáltabbnak tűnik. Az eredmény újragondolásra ösztönzi a periférikus térségek sebezhetőségéről alkotott közkeletű nézeteket.

5. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

A disszertáció négy egymásra épülő részkutatásának eredményei nem csupán elméleti szempontból lehetnek értékesek, hanem több gyakorlati területen is közvetlenül felhasználhatók. (1) Egyrészt iránymutatást adnak a regionális fejlesztéspolitika számára, különösen a határ menti programok kialakításához. (2) Másrészt alapot nyújtanak az urbanisztikai és infrastrukturális tervezéshez, rávilágítva arra, hol és milyen beavatkozások szükségesek a térségi egyenlőtlenségek mérsékléséhez. (3) A turizmusfejlesztés területén a reziliencia szemszögéből kapott eredmények segítik olyan stratégiák kidolgozását, amelyek a válságokra ellenállóbbá teszik az ágazatot. (4) Végül, a munkaerőpiaci programok tervezéséhez a kutatás feltárta a Partium specifikus munkaerőpiaci sajátosságokat, ami lehetővé teszi célzott foglalkoztatáspolitikai intézkedések bevezetését. Az alábbiakban bemutatjuk, hogy az egyes részeredmények miként hasznosíthatók a gyakorlatban, és hogyan járulhatnak hozzá a Partium térség tartós fejlődéséhez.

Regionális fejlesztéspolitika és határmenti integráció: A magyar–román határ menti reintegrációs képesség vizsgálata megmutatta, hogy a határok leépítése önmagában nem elégséges a határtérség dinamizálásához: megfelelő infrastrukturális háttérre és intézményi együttműködésre is szükség van. A disszertációban kiszámított határmenti népességkoncentrációs index (BPCI) és a gravitációs modellek eredményei konkrét támpontot adnak a határ menti fejlesztési programok tervezőinek. A BPCI-értékek összehasonlító elemzése rámutatott, hogy a Partium térségében mely határszakaszok mentén koncentrálódik jelentős reintegrációs potenciál (pl. Nagyvárad–Biharkeresztes, Debrecen–Érmihályfalva és Arad-Battonya térségében). Ezeken a területeken adottak a feltételek az intenzív határon átnyúló gazdasági kapcsolatokhoz és az ingázáshoz, így célszerű ezeket kiemelten kezelni a határmenti együttműködési programokban. A kutatás kulcsterületeket azonosított, amelyek a schengeni nyitás után a leginkább profitálhatnak a határok átjárhatóságából. Ide tartozik a már most is szoros kapcsolatot ápoló Arad–Temesvár–Szeged térség, valamint a Nagyvárad és Debrecen közötti tengely. A fejlesztéspolitikában ez azt jelenti, hogy folytatni kell az olyan határmenti beruházásokat, ami javítja a tényleges lokális átjárhatóságot, az elmaradottabb szakaszok úthálózatának javítása, illetve a gazdasági és kulturális programok támogatása az együttműködő települések között. Eredményeink alátámasztják, hogy ahol magas a határ menti népesség és erős a városok gravitációs hatása, ott érdemes ipari parkokat létrehozni és az ágazati klaszteresedési folyamatokat támogatni, míg a gyérebben lakott határvidékeken inkább a közlekedési feltételek javításával és a humán

kapcsolatok erősítésével lehet megalapozni a reintegrációt. Összességében a határmenti integrációval foglalkozó kutatás megalapozott, adatokon nyugvó háttérrel biztosít a határ menti fejlesztéspolitika számára.

Városhálózati és infrastrukturális tervezés: A disszertáció rávilágított a Partiumon belüli észak-dél irányú területi egyenlőtlenségekre, amelyek fontos tanulságokkal szolgálnak a térségi tervezőknek. A vizsgálat kimutatta, hogy a (Temesvár)-Arad-Nagyvárad tengely az elmúlt két évtizedben dinamikus fejlődésen ment át: ipari beruházások indultak, erősödött a logisztikai hálózat és intenzív munkaerő-áramlás figyelhető meg e térségben. Ezzel szemben az északi Partium (Máramaros, Szatmár és Szilágy megye) továbbra is periférikus jellegű, ahol a tudásintenzív szektorok alulreprezentáltak, a külső tökevonzó képesség gyenge, és a gazdasági szerkezet diverzifikációja csak lassan halad. Ezek a különbségek megmutatkoznak a települések infrastrukturális ellátottságában és elérhetőségében is. A nagyinfrastruktúrával az EU-hoz bekötött Dél-Partium megyéinek mutatói már megközelítik a magyarországi átlagot, míg északabbra egy lemaradó periféria rajzolódik ki. Ebből következően az infrastrukturális tervezésben prioritásként kell kezelni az északi térség bekapcsolását a fő áramlatokba. A kutatási eredmények azt sugallják, hogy a közlekedési infrastruktúra fejlesztése, különösen az autópálya-hálózat kiterjesztése Szatmárnémeti-Nagybánya irányába, a gyorsforgalmi összeköttetések kiépítése a határ és a régió belső területei között kulcsfontosságú az északi megyék felzárkóztatásában. A városhálózati tervezés szintjén fontos felismerés, hogy a határmenti nagyvárosok térségformáló ereje túlnyúlik az országhatárokon. Az elemzések szerint Nagyvárad regionális központi szerepét korlátozza Debrecen közelsége, ugyanakkor a hasonló helyzetű Arad példája mutatja, hogy hosszabb távon Temesvár közelsége egyre erősebb gazdasági integráció centrumosodási tendenciájával is kecsegtet, amely Szegeddel kiegészülve egy dél-partiumi-dél-alföldi nemzetközi városhálózat csíráit rejtheti. Ezt a folyamatot a tervezés során érdemes tudatosan támogatni: közös fejlesztési projektekkel, összehangolt városhálózati stratégiákkal és olyan infrastrukturális beruházásokkal, amelyek megkönnyítik a városok közötti kapcsolatokat (pl. Szeged és Temesvár/Arad közötti vasúti és közúti kapcsolatok javítása). A kutatás gravitációs modelljei által készített térképek jól szemléltetik, hogy Partium egyes térségei mely központok vonzáskörzetébe tartoznak, ezek a funkcionális várostérségek pedig alapul szolgálhatnak a térségi tervezésben és az erőforrások allokációjában. Összességében a városhálózati és infrastrukturális elemzések gyakorlati üzenete, hogy differenciált, térség-specifikus beavatkozásokra van szükség: a fejlettebb déli tengely erősségeire építve, de egyúttal enyhítve az északi periféria elzártságát. Ilyen módon a fejlesztéstervezés a meglévő centrumokat erősítheti,

miközben a távolabbi térségek elérhetőségét is javítja, csökkentve a regionális centrum-periféria olló további nyílását.

Turizmusfejlesztés és reziliencia: A COVID–19 járvány rámutatott, hogy a turizmus az egyik legérzékenyebb ágazat a külső sokkhatásokra. Ezzel összhangban a disszertáció harmadik része részletesen elemezte a partiumi turizmus rezilienciáját, ami számos hasznos tanulsággal szolgál a turizmusfejlesztés számára. Az eredmények azt mutatják, hogy egységes válságkezelési megoldások helyett differenciált, ágazat- és térségspecifikus stratégiákra van szükség. A Partium rendkívül sokszínű turisztikai kínálata – a határ menti átutazó forgalomtól a termálfürdőkön és hegyvidéki üdülőkön át a nagyvárosi attrakciókig – lehetővé tette annak vizsgálatát, hogy ugyanazon krízis milyen eltérő hatásokat vált ki különböző térségekben. A kutatás feltárta a sérülékeny pontokat: a nemzetközi tranzitra épülő városi szálláshelyek forgalma drasztikusan visszaesett, míg egyes periférikus térségek (északi falusi, hegyvidéki és vidéki termálturisztikai desztinációk) a pandémiát követően gyors élénkülést mutattak. Ebből következően a turizmusfejlesztési döntéshozók számára célszerű a kínálat diverzifikálása és a helyi erősségekre építő fejlesztés: a városi tömegturizmus mellett nagyobb hangsúlyt kaphatnak az alternatív termékek (ökoturizmus, egészségturizmus, aktív turizmus), amelyek válságállóbbnak bizonyultak. Továbbá, a rezilienciaelemzés kézzelfogható alapot nyújtott a válságkezelési protokollok kidolgozásához is. Ennek nyomán a turizmusfejlesztésben megjelenhetnének olyan új elemek, mint a régióspecifikus mentőcsomagok (amelyek a leginkább sújtott térségeknek nyújtanak célzott támogatást), vagy épp a vállalkozások rugalmasságát növelő programok, pl. digitális átállás segítése (Csapó et. al. 2023), belföldi turizmus élénkítésére irányuló kampányok. A disszertáció hivatkozik arra is, hogy a támogatási programok hatékonyságát növeli, ha figyelembe veszik a térségi sajátosságokat – ezt magyarországi példák is igazolják (Bujdosó et al., 2025).

Munkaerőpiaci programok és társadalmi felzárkózás: A Partium munkaerőpiaci sajátosságainak elemzése rámutatott, hogy a térség belső fejlődési mintázata kettős: a déli megyékben a foglalkoztatás és gazdasági aktivitás mutatói kedvezőbbek, míg északon tartós lemaradás érzékelhető. A foglalkoztatási szerkezet vizsgálata alapján elmondható, hogy Partium gazdaságát a feldolgozóipar és a logisztika húzza – ezek aránya jelentősen meghaladja az országos átlagot (pl. a feldolgozóipar súlya 8%-kal magasabb, relatív eltérés +38%) –, miközben számos tudásigényes ágazat súlya elmarad az országos szinttől. Az információs és kommunikációs szektor részesedése a foglalkoztatásban Partiumban mindössze harmada a romániai átlagnak (relatív eltérés –65%), hasonlóan alacsony a pénzügyi és tudományos szektor jelenléte is.

Ezek a különbségek fontos iránymutatást adnak a munkaerőpiaci programok számára. Egyrészt a déli, dinamikusabban fejlődő térségben – ahol a transznacionális autópálya-kapcsolatok és a hosszú ideig alacsony bérszínvonal együttesen vonzották a beruházásokat – a programoknak arra kell törekedniük, hogy a humán erőforrás képzettségi szintjét emeljék és ösztönözzék a magasabb hozzáadott értékű tevékenységeket. A kutatás felhívja a figyelmet arra, hogy a térségből sok fiatal szakember vándorol el nyugat-európai országokba a jobb lehetőségek reményében. Ennek mérséklésére a munkaerőpiaci és oktatáspolitikai beavatkozásoknak olyan vonzó perspektívát kell kínálniuk a fiataloknak, amely Partiumban tartja vagy visszacsábítja őket, stratégiai ágazatokban indított ösztöndíj- és gyakornoki programokkal, helyi startup inkubátorok és innovációs központok fejlesztésével. Másrészt az északi, periférikus térségekben a munkaerőpiaci programoknak a felzárkózásra és integrációra kell fókuszálniuk. Itt különösen fontosak a foglalkoztathatóságot javító képzések (át- és továbbképzések az újonnan megjelenő ágazatok igényeihez igazodva), valamint a helyi vállalkozásfejlesztés támogatása, amely új munkahelyeket teremthet a stagnáló térségekben. A kutatás megmutatta, hogy a perifériák leszakadása nem szükségszerűen végleges: bizonyos északi kistérségekben, ahol a termálturizmus fellendült láthatóvá vált a rejtett potenciál. A disszertáció munkaerőpiaci eredményei tehát célzott beavatkozásokat sugallnak: egyszerre kell fejleszteni a humán tőkét, erősíteni a tudásalapú gazdaság pilléreit, és javítani a területi mobilitási feltételeket.

Összegzés: A kutatás eredményei gyakorlatra váltható tudományos ismeretekkel szolgálnak a döntéshozók számára. Legyen szó regionális fejlesztési stratégiáról, infrastrukturális beruházásról, turizmusfejlesztési intézkedésről vagy munkaerőpiaci programról, a kutatás feltárta azokat a kritikus tényezőket és területi különbségeket, amelyeket figyelembe kell venni a sikeres beavatkozásokhoz. Ez a kettősség – a térség egyes részeinek látványos előrelépése és mások tartós lemaradása – rávilágít a partiumi folyamatok alapos megértésének fontosságára, és arra, hogy csak egy ilyen tudásra építő, célzott fejlesztéspolitika teremthet esélyt a régió tartós felzárkózására és a két ország valódi gazdasági integrációjára. A dolgozat által azonosított területi mintázatok és sérülékenységek ismeretében lehet olyan integrált térségfejlesztési politikát kialakítani, amely egyszerre erősíti a határ menti integrációt, növeli a gazdaság ellenállóképességét, és biztosítja, hogy a térség egészében élvezze a fejlődés gyümölcseit.

6. KÖNYVÉSZET

6.1 A disszertáció alapjául szolgáló közlemények

Bujdosó, Z., Gyurkó, Á., & Némediné Kollár, K. (2025). Turizmusfejlesztési támogatások vizsgálata a hazai NUTS2 régiókban, fókuszban Észak-Magyarország. *Studia Mundi – Economica*, 12(1), 71–88. <https://ojs.unimiskolc.hu/index.php/studiamundi-economica> (DOI: ha elérhető, ide illeszthető)

Csapó, J., Csóka, L., Gonda, T., & Végi, S. (2023). Tourists' attitudes towards digitalisation before and after COVID-19 pandemic – A Hungarian perspective. *Proceedings of FEB Zagreb International Odyssey Conference on Economics and Business*, 5(1), 134–146.

Dogru, T., Mody, M. A., Hanks, L., Suess, C., Işık, C., & Sözen, E. (2024). The impact of business models and state regulations on the accommodation sector: Theory and empirical evidence from the recent pandemic. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 36(6), 1713–1743. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-10-2022-1201>

Gonda, T. (2022). Turizmus és reziliencia. *Turizmus Bulletin*, 22(2), 27–36. <https://doi.org/10.14267/TURBULL.2022v22n2.3>

Hall, C. M. (2017). Resilience in tourism: Development, theory, and application. In J. M. Cheer & A. A. Lew (Eds.), *Tourism, resilience and sustainability: Adapting to social, political and economic change* (pp. 16–32). Routledge. <https://www.routledge.com/>

Hardi, T. (2009). Határok és városok a Kárpát-medencében. MTA Regionális Kutatások Központja. http://www.rkk.hu/hu/kiadvanyok/magyar_nyelvu_kiadvanyok/hatar_menti_kutatasok/hatarok_es_varosok_a_karpat_medenceben.html

Horeczki, R., & Szilágyi, F. (2025). Regionális integráció a Schengeni bővítés tükrében: A magyar–román és a magyar–horvát határszakaszok összehasonlító vizsgálata. *Tér és Társadalom*, 39(4), publikálásra elfogadva: 2025. augusztus 7.

Kocziszky, G., & Szendi, D. (2023). Comparative analysis of development paths in Central and Eastern European countries (V4+2) using a composite index, 1995–2020. *Regional Statistics*, 13(6), 1026–1058. <https://www.ksh.hu/regstat/10.15196/RS130602>

Lados, M. (2005). A határmentiségtől az integrált határrégióig. *Tér és Társadalom*, 19(2), 1–5. <https://doi.org/10.17649/TET.19.2.996>

Lipták, K., Tóth, Z., & Veres, L. (2014). Térszerkezeti változások kistérségi és települési szinten a rendszerváltás óta. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 9(2), 83–89. <https://ojs.uni-miskolc.hu/index.php/stratfuz/article/view/3225/2258>

Molnár, E. (2021). A félperiféria ipara és a globális termelési hálózatok. Didakt.

Pénzes, J. (2013). Vonzásviszonyok vizsgálata a román–magyar határtérségben. In F. Szilágyi & Z. Zakota (Szerk.), *Partium – Társadalom és térszerkezet* (pp. 41–63). Dokumentum Kiadó.

Pénzes, J. (Szerk.). (2018). Falu, város, periféria: Határon innen és túl. Didakt.

Sharma, G. D., Thomas, A., & Paul, J. (2021). Reviving tourism industry post-COVID-19: A resilience-based framework. *Tourism Management Perspectives*, 37, 100786. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2020.100786>

Szilágyi, F. (2019). *Partium – Reintegráció a magyar–román határvidéken*. Károli Gáspár Református Egyetem.

Szilágyi, F., Bujdosó, Z., Szabó, P., (2025). Covid-19 resilience in tourism in North-Western Romania. Publikálás elfogadva: 2025. július 15. *Folia Geographica* 2025/2. Online first: <https://www.foliageographica.sk/2025-67-2/767/>

Tegelberg, M., & Griffin, T. (2024). Remembering for resilience: Nature-based tourism, COVID-19, and green transitions. *Frontiers in Sustainable Tourism*, 3, 1392566. <https://doi.org/10.3389/frsut.2024.1392566>

Tóth, G., & Nagy, Z. (2016). Centrum–periféria viszonyok Kelet-Közép-Európa térszerkezetében. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 13(2), 18–31. <https://ojs.uni-miskolc.hu/index.php/stratfuz/article/view/3399>

6.2 Adatforrások, térképi és jogi hivatkozások

Direcția pentru Politici Fiscale și Bugetare Locale. (2023). Situația veniturilor și cheltuielilor unităților administrativ-teritoriale din România [Data set]. <https://mfinante.gov.ro/>

Eurostat. (2024a). Population change – crude rates of total change, natural change and net migration plus adjustment (tps00019) [Data set]. <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00019/default/table>

Eurostat. (2024b). Nuitées dans des établissements d'hébergement touristiques par région NUTS 2 [Data set]. <https://ec.europa.eu/eurostat/>

Eurostat, GISCO. (2021). Territorial units for statistics (NUTS). <https://gisco-services.ec.europa.eu/distribution/v2/nuts/>

Eurostat, LAU. (n.d.). Local Administrative Units (LAU). <https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/local-administrative-units>

Google Earth. (2025). Satellite basemap and measurement tools [Computer software]. <https://earth.google.com/>

Institutul Național de Statistică. (2023). Recensământul Populației și Locuințelor 2021 – Rezultate definitive; Tabel 2.03.1 és 2.03.2 [Data set]. <https://www.recensamantromania.ro/rezultate-definitive/>

Informații fiscale și bilanțuri — Ministerul Finanțelor. (2024). Company-level financial statements (ANAF/MF portal) [Data set]. <https://mfinante.gov.ro/>

OpenStreetMap. (2025). Routing and road network (API) [Data set]. <https://www.openstreetmap.org/>

Schengeni Egyezmény: Convention implementing the Schengen Agreement of 14 June 1985. (1985). <https://eur-lex.europa.eu/>

European Parliament, \& Council of the European Union. (2017). Regulation (EU) 2017/2226 on establishing an Entry/Exit System (EES). <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2017/2226/oj>

European Parliament, \& Council of the European Union. (2018). Regulation (EU) 2018/1862 on the Schengen Information System (SIS). <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2018/1862/oj>

European Parliament, \& Council of the European Union. (2024). Regulation (EU) 2024/982 ("Prüm II") on automated data exchange for police cooperation. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/982/oj>

European Commission. (2025). Temporary reintroduction of border control. https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/schengen-borders/temporary-reintroduction-border-control_en

European Council. (2025). Tudnivalók a schengeni térségről. <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/schengen/>

European Parliament. (2020). Az EU-nak a COVID-19-járvány elleni összehangolt fellépéséről (2020/2616 RSP). <https://www.europarl.europa.eu/>

7. A DISSZERTÁCIÓ TÉMAKÖRÉBŐL KÉSZÜLT PUBLIKÁCIÓK

Horeczki, R., & Szilágyi, F. (2025). Regionális integráció a Schengeni bővítés tükrében: A magyar–román és a magyar–horvát határszakaszok összehasonlító vizsgálata. *Tér és Társadalom*, 39(4), publikálásra elfogadva: 2025. augusztus 7.

Szilágyi, F., Horeczki, R. (2025). Határszakaszok a Schengeni nyitás után, avagy a határmenti népesség vonzóképessége. Kézirat. Beküldve: *Modern Geográfia*, 2025. augusztus 4.

Szilágyi, F., Fogarasi, J. (2024). Románia partiumi megyéinek munkaerőpiaci sajátosságai. *Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek*, 21(03), 5–23. <https://doi.org/10.32976/stratfuz.2024.23>

Szilágyi, F., Fogarasi, J., Podruzsik, Sz., (2025). The impact of the gateway function on labour market indicators in the border regions. A case study of the northwestern counties of Romania. Kézirat.

Szilágyi, F., Bujdosó, Z., Szabó, P., (2025). Covid-19 resilience in tourism in North-Western Romania. Publikálás elfogadva: 2025. július 15. *Folia Geographica* 2025/2. Online first: <https://www.foliageographica.sk/2025-67-2/767/>

Szilágyi, F., & Horváth, A. (2025). The problem of territoriality in tourism in Romania. *Turisztikai és vidékfejlesztési tanulmányok*, 10(2), 100–125. doi: 10.15170/TVT.2025.10.02.06

Szilágyi, F. (2025). A jövedelem területi különbségei a Partiumban. Kézirat. Beküldve: *Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek*; időpont: 2025. augusztus 19.

Szilágyi, P.; Kulcsár, E.; Szilágyi, F. (2025). A jövedelem területi különbségei a romániai Bánságban; Kézirat. Beküldve: *Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek*; időpont: 2025. augusztus 11.

Szilágyi, F., Apáti, N., Pásztor, R.-G., & Izsák, H. (2024). The relevance of cross-border student mobility along the Hungarian–Romanian border region. *Journal of e-Learning and Higher Education*, Article 857555, 11 pages.

Horeczki, R., Rácz, S., Bilasco, S., & Szilágyi, F. (2023). Evolution of urbanisation and metropolitan development in Romania. *Deturope: The Central European Journal of Regional Development and Tourism*, 15(2), 28–47.*

Szilágyi, F., & Miklósné Zakar, A. (2021). Centrumok és perifériák mozgásban – térszerkezeti változások a Partiumban Trianontól napjainkig. *Kisebbségi Szemle*, 6(4), 43–71

Szilágyi, F., & Elekes, T. (2020). Changes in administration, spatial structure, and demography in the Partium region since the Treaty of Trianon. *Regional Statistics*, 10(1), 101–119.

Szilágyi, F. (2019). Partium – reintegráció a magyar–román határvidéken. Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar.

Szilágyi, F., Süli-Zakar, I., & Bakk, M. (2019). Partium – borders, ethnic groups and territorial development. Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar.